

Zárójelentés az „Önértelmezés, érzelmek és narrativitás” című kutatási projektről (120375)

A kutatási projekt jelentősége legnagyobb részt abban állt, hogy igen különböző típusú filozófiát művelő, illetve különböző történeti korszakokkal foglalkozó kutatók szinergiáira épült időben és tematikusan is folyamatosan változó konstellációkban, az egyes központi kérdésfeltevéseknek megfelelően. Az egyik filozófiatípus a szokásosan „analitikus” néven összefoglalt megközelítés volt, a másik a fenomenológiai, a harmadik a hermeneutikai, a negyedikként említhető történeti elemzések pedig voltaképp alkalmazott hermeneutikai filozófiának tekinthetők.

1, Az analitikus irányt Ambrus Gergely, Szalai Judit illetve az ifjabb nemzedékből Balogh Zsuzsanna Irén, Németh Attila, Réz Anna képviselték viszonylag tisztán, de a történeti kutatást képviselő Lautner Péter, Schmal Dániel és Tóth István Olivér is közel állnak hozzá. Az ő fő kutatási eredményeik ahhoz a kérdéshez kapcsolódnak, hogy hogyan használhatók fel az önismeret vizsgálatában feltárt sajátosságok az általában vett elme értelmezése során, különös tekintettel az én, a szelf narratív koncepciójára, illetve e narratív konstrukció kialakulása során felmerülő zavarokra, melyek patológikus esetekként jelennek meg. E kutatásokban természetesen jelentős mértékben igyekeznek felhasználni a kortárs pszichológiai kutatások eredményeit is.

Ambrus Gergely egyrészt a 20. századi francia gondolkodásban különleges jelentőségre szert tevő alteritás-probléma, a más elmékről való tudás kérdésének analitikus filozófiai megjelenését kutatta Carnap, Wittgenstein és mások nyomán. További munkáiban másrészt a fizikalista, a pszichologizáló, illetve a narrativista megközelítésmódok összevetéséhez fontos támpontokat adó írásokat tett közzé, s részben ehhez a témakörhöz kapcsolódnak az Olay Csabával közösen szervezett konferencia tanulmányaiból válogató „Self, Narrativity, Emotions” című MFSz-különszám többi írása is. Külön meg kell említeni ebben az összefüggésben, hogy a *Magyar Filozófiai Szemle* több olyan tematikus lapszámát is Ambrus Gergely szerkesztette részben Mester Bélával, Olay Csabával, illetve Ullmann Tamással közösen, melyeknek tanulmányai a projekt tématerületének fontos szegmentumait alkotják, és a közölt írások jelentős része a projekt keretében is készült. Ezek a számok a következők:

Szabadság, 60, 2016/2. pp. 1-175. (Mester Bélával közösen)
Előítélet, 61, 2017/1. pp. 1-180. (Ullmann Tamással közösen)

A tudattalan, *Magyar Filozófiai Szemle* 62, 2018/3, pp 1-118, szerkesztés és bevezető (Ullmann Tamással)

Emlékezet, *Magyar Filozófiai Szemle* 63, 2019/3, pp. 1-115, szerkesztés és bevezető (Ullmann Tamással)

Self, Narrativity, Emotions, 64, 2020/1, pp. 1-182, szerkesztés és bevezető (Olay Csabával)

Ugyanezt még inkább el lehet mondani a *Budapest Seminar in Early Modern Philosophy* címen megrendezett három műhelykonferenciáról is, amelyek lebonyolítása is a projekt támogatásának eredménye, s az a két tanulmánykötet is, amelyek *Concept of Affectivity in Early Modern Philosophy*, illetve *Personal Identity and Self-Interpretation & Natural Right and Natural Emotions* címen jelentek meg Boros Gábor, Szalai Judit és Tóth István Olivér szerkesztésében. E kötetek javarészt analitikus megközelítést képviselő szerzők kontribúcióit tartalmazzák, olyan kivételekkel persze, mint P. Santangelo, W. Schmidt-Biggemann és Boros Gábor, akik inkább a hermeneutika felől közelítenek témájukhoz. Tóth István Olivér Spinoza-disszertációja, amely a kutatási időszak végére készült el, szintén analitikus szempontú rekonstrukcióját adja Spinoza én-, illetve tudatosság-fogalmának.

Szalai Judit mélységében vonta be a pszichológiai kutatások dimenzióit a maga filozófiai vizsgálataiba, melyekben alapvetően az énképződés patológikus eseteivel kapcsolatban ért el eredményeket (lásd pl. „A kényszeres cselekvő önmegértéséről”). Tekintettel arra, hogy a projektvezető munkái révén a szeretet/szerelem kitüntetett elemzési tárgyává vált az érzelmek közül, a kutatócsoporti szinergiák szempontjából is fontos eredmény Szalai Judit elemzése a szeretet/szerelem körüli analitikus filozófiai vitákról projektünk kulcsszavai mentén: *The ‘Reasons of Love’ Debate in Analytic Philosophy: Reasons, Narratives, and Biology*. Az ellenkező oldalról épp a megközelítés egyedisége okán kiválóan fontos projektünk szempontjából a mesterséges intelligencia bevonása a személyiségképződés rendellenességeinek tanulmányozásába: *The potential use of artificial intelligence in the therapy of borderline personality disorder*.

Ehhez a témakörhöz kapcsolódik Balogh Zsuzsanna részben annyiban, amennyiben az én-érzet, a testérzet és kapcsolataik címmel elemezte a fenomenológia és az analitikus filozófia határán a test jelentőségét az énfogalom kialakításában, részben pedig szintén a mesterséges intelligencia bevonásával a robotok „identitása” kapcsán: Intersubjectivity and socially assistive robots.

2, A fenomenológiai irányt Ullmann Tamás, Komorjai László, illetve az ifjabb generációból Farkas Henrik, Varga-Jani Anna és Mehmet Büyüktuncay képviselték. Az ő eredményeik részben a tudattalan filozófiai fogalmának tisztázására vonatkoznak, részben pedig Tengelyi László filozófiai örökségének rekonstrukcióját jelentik, bár Büyüktuncay kolléga családi okok miatt végül csak konferenciákon való aktív részvételével tudott ebben közreműködni.

Ullmann Tamás a tudattalan problematikáját állította az előtérbe kezdettől fogva, amikor is *Képzelet és tudattalan. A fenomenológia és a pszichoanalízis találkozása* címen jelentette meg az egész időszakra programadó tanulmányát. Ide sorolandó azonban még a „szabadság meghatározatlan munkáját” Foucault-nál elemző írása is, továbbá „A tudattalan elmélete: a pszichoanalízis aktualitása”, „A tudattalan modelljei: Fenomenológia, pszichoanalízis és kognitív tudományok”, a „Phenomenology of experience and the problem of the unconscious” című munkái, s persze a *Magyar Filozófiai Szemle* Ambrus Gergellyel közösen szerkesztett *A tudattalan* című száma is.

Komorjai László szintén kapcsolódik a tudattalan fenomenológiájához, ám nála a „fenomenológia mint leíró pszichológia” projekt inkább a normatív racionalitás régi keletű kérdéséhez kapcsolódik, s ezen keresztül a Tengelyi László által bevezetett sorsesemény-fogalomhoz. A projekt végére készült el Komorjai nagymonográfiája a Tengelyi-életmű filozófiai rekonstrukciójáról.

Itt érdemes megemlíteni, hogy kutatásunk eredményeként egyfelől a hermeneutika kontextusában Olay Csaba is kapcsolódott a tudattalan kutatásához „Az alany kérdése Freudnál: Vágyteljesülés és szublimáció” című írásával, másfelől Schmal Dániel egy nem nagyon ismert, a korai felvilágosodáshoz tartozó gondolkodónál talált érdekes nyomokat a nem tudatos percepció gondolköréhez. Lásd *The Problem of Unconscious Perception in the Early Enlightenment: The Case of David-Renaud Boullier*.

3, A hermeneutikai irányhoz sorolható Olay Csaba, Kocziszky Éva, Laczházi Gyula, Simon Attila, illetve a fiatalabb nemzedékből Czétány György. Az ő eredményeik az identitásképző értelemadásként felfogott elbeszélői tevékenység főképp irodalmi artikulációjának feltárásában figyelhetők meg. A projekt vezetője is ehhez a csoporthoz sorolható leginkább.

Laczházi Gyula annak az úttörő vállalkozásnak keretében kapcsolódott projektünkhöz, hogy az énkonstituáló narratív stratégiákat nem az „énvesztés” 20-21. századi irodalmi kontextusában vizsgálja – amint ez szokás – hanem úgyszólván az ellenkező póluson, az „éntalálás” kora újkori irodalmi kontextusában, Zrínyi Miklósnál, Versegly Ferencnél, Aranka Györgynél, illetve az önmegszólító verstípusban. Ezzel a korszakkal kapcsolatban beszél Schmal Dániel „A szubjektum invenciójáról a kora újkorban”.

Olay Csaba az előítélet, előfeltevés és hagyomány mozzanatait emelte be a narratív énkonstrukció kutatásába, mely hármassal előre jelzi, hogy további fontos eredményei kapcsolódnak a „Kollektív identitás” témacsoporthoz. A hermeneutika hasonló orientációját képviseli Ch. Taylor, őhöz kapcsolódva írt az önértelmezés problémájáról: *Self-interpreting language animal - Charles Taylor's anthropology* címmel.

Simon Attila eredményesen vonta be a formálódóban levő biopoetikai diskurzusba az antik emberfogalom különböző megközelítésmódjait, valamint bevezette az életidő és az önéletírói reflexió közötti közvetítés olyan narratív stratégiai eszközeinek elemzését, mint a próbatétel, illetve a barátság.

Czétány György az identitásképződés narratív megközelítéseinek sokrétű filozófiatörténeti háttérét vette fontolóra a „szintézisek harcának” kétféle, „szisztematikus”, illetve történeti megközelítésében, s ennek mindjárt alkalmazási példáját is bemutatta Kant szubjektumfelfogásának elemzésével.

4, A történeti aspektusok kutatásában a témavezető, Ruzsa Ferenc, Lautner Péter, Schmal Dániel, Németh Attila, Takó Ferenc, Tóth Olivér István értek el fontos eredményeket, ez utóbbiak az ifjú nemzedék képviselőiként.

Ruzsa Ferenc egyebek mellett a *Vallástudományi Szemle*, a *Romanian Journal of Religious and Philosophical Studies* illetve az *Orpheus Noster* című folyóiratokban jelentette meg az ind gondolkodás énfogalmával kapcsolatos írásait. Legizgalmasabb eredményének kétségkívül azt a tézisének tarthatjuk, mely szerint az egyik publikációja címében felvetett kérdésre - Hitt-e a Buddha a halál utáni létben? - nemmel kell válaszolnunk, az én eredeti buddhista fogalma szerint az evilági életre korlátozódik. Takó Ferenc a japán érzelemfogalmakat (a shinto hiedelemvilág, a buddhizmus és a konfucianus gondolkodás vonatkozásában) tekintette át az európaiakkal mutatkozó különbségeikre fókuszálva, egyszersmind fontos kiindulópontot alkotva a projekt komparatív aspektusai szempontjából, amennyiben kijelölte a kelet-ázsiai és a nyugati érzelemfogalmak összehasonlító elemzésének irányát. Takó Ferenc a japán buddhizmus és a shinto szeretet/szerelemfogalmait is beható vizsgálatnak vetette alá a japán kultúrára szakosodott legfontosabb európai szaklapban. A kutatócsoport szinergikus hatását erősíti az a tanulmánynak is beillő recenzió, amelyet P. Santangelo és Boros Gábor *The Culture of Love in China and Europe* című könyvéről publikált.

Ahogy Németh Attila az epikureus cselekvéskonceptió és énfogalom összefüggéseit vizsgálta – kiterjesztve ezt persze Senecára is, például a lelkiismeret fogalma kapcsán –, úgy Lautner Péter ezt a tematikát az érzelemfelfogásra is kiterjesztve különösen a sztoikus, platonikus és arisztotelianus cselekvéseméletben vizsgálta igen eredményesen.

Schmal Dániel részben a kora újkori gondolkodásban vizsgálta a projektünk fő témáit, aminek eredményeként fontos új megközelítéseket kaptunk korábban is elemzett gondolkodók munkáihoz – lásd például a „Le concept de représentation chez Malebranche et Spinoza”, vagy a „The subject’s perspective in Leibniz’s philosophy” című írásokat –, de – mint említettük – kevésbé ismert gondolkodók is bekerültek a vizsgálódás horizontjába. Részben általános tanulság megfogalmazására is vállalkozott „A kortárs elmefilozófia szempontjai: elme és tudatosság a fizikai világban” címmel megjelentetett írásában.

A témavezető saját legfontosabb eredménye, hogy a magyar nyelvű szeretet/szerelemfilozófia horizontját alaposan kitágítva megírta és megjelentette a Brill kiadónál az európai szerelemkultúra történetét a P.

Santangelóval közösen írt munkában, amelyből 400 oldal az ő része. Módszertanilag joggal tekinthető e munka az érzelmek irodalmi és filozófiai megközelítése közötti hermeneutikai eszközökkel kimunkált szintézisnek. Egy másik ilyen művet pedig elemzett, ezen túlmenően, a nemzetközileg is úttörő vállalkozásában, a Georg Misch 4000 oldalra rúgó önéletírás-történeti munkájáról szóló monográfiájában, amennyiben Misch az önéletírást, vagyis a „önéletnek” való értelemadás problematikáját tette vizsgálódás tárgyává, még ha Goethével le is zárta ezt a kutatást. Ennek az egzisztenciafilozófia irányában történő továbbgondolását kezdte meg Boros Gábor külön tanulmányként, a projekt címében szereplő három kifejezés összekapcsolásának alapvető módozatainak tisztázására törekedve.

A témavezető Misch-monográfiájának említésével már áttértünk az utolsó szakaszra, a hosszabbítás egy évére, amely annyiban fontosabb a záróbeszámoló szempontjából a korábbiaknál, hogy a korábbi eredményekről adott időközi beszámolóknak még nem lehetett szó a hosszabbítás évében elért eredményekről.

Németh Attila tovább folytatta az antik epikureizmus kutatását, amelynek atomista alapvetését vizsgálni a mi projektünk szempontjából azért fontos, mert a lélek testi mivoltának hangsúlyozásával a mai pszichológiához hasonló helyzet áll elő, amelyben a testérzékelésnek óriási szerepe lesz az énkonstrukció létrejöttében és zavaraiiban egyaránt. E kutatások eredményeit részben az online térben az ELKH BTK Filozófiai Intézetéből, részben Párizsból a Sorbonne, Velencéből a Ca' Foscari Egyetem és Lisszabonból a Lisszaboni Egyetem konferenciájáról osztotta meg az érdeklődőkkel. Ezek az előadások tanulmányokként is meg fognak jelenni. Befejezés előtt áll a Senecával foglalkozó angol nyelvű monográfiája.

Komorjai László a korábban megjelent könyvével kapcsolatos vitahozzászólásokra reagált a *Magyar Filozófiai Szemlében* (már önmagában az is kutatási eredmény, hogy méltónak ítéli a szakma a könyvet efféle átfogó vitára), s befejezte *A keletkezésről* címet viselő könyve kéziratát, amely az időfelfogásnak az értelemképzésben, értelemképződésben játszott centrális szerepét is tárgyalja, ennyiben pedig jelentős eredménynek tekinthető a projekt szempontjából.

Simon Attila mind a német, mind a magyar nyelvterületen megjelentette, illetve előadásokban megosztotta az érzelmek narratív struktúráival

foglalkozó kutatási eredményeit az antik irodalom és filozófia köréből választott esettanulmányok formájában.

Tóth István Olivér lezárta Spinoza énfogalmának különböző aspektusairól szóló disszertációját, melynek a projektvezetővel társult témavezetője Ursula Renz, a nemzetközi Spinoza-kutatás vezető képviselője. A munka angol nyelvi lektorálása is az utolsó pályázati szakaszban zajlott, eredményeként várhatóan 2022-ben megjelenik könyvként egy vezető angol szakkiadónál.

Lezárásképpen szeretnék reagálni a legutóbbi időszaki beszámolóban felvetett hiányossággal, illetve elvárással kapcsolatban, hogy ugyanis kerüljenek említésre a konferenciaelőadások is. Terjedelmi okokból nem fogom valamennyi munkatárs előadásait felsorolni, inkább jelzésként mutatom be a következőket – az eddigiekben említetteken túl:

Szalai Judit:

- 1, “Potential Mental States of Future AI”, *Barcelona Supercomputing Center*, Universitat Politecnica de Catalunya, 2019. június 18.
- 2, “Future Minds and the Philosophy of Mind”, *Future Minds: The Metaphysics and Ethics of AI*, Karel Capek Center, Cseh Tudományos Akadémia, 2019. június 12.
- 3, “Self-Narratives in Borderline Personality Disorder”, *Narrative Understanding and Narrative Identity*, ELTE BTK Filozófia Intézet, 2019. május 2-3.
- 4, “A kényszerbetegség fenomenológiája” A fenomenológiai tényektől a filozófiai elméletekig, MTA Filozófiai Intézet, 2018. március 1-2.
- 5, Book Symposium: Neil Sinhababu’s *Hum(e)an Nature*, MTA Filozófiai Intézet, 2017. július 3. (előadás a könyv egy fejezetéről)

Komorjai László:

- 1, *Athens Institute for Education and Research*

14th Annual International Conference on Philosophy, 27-30 May 2019, Athens, Greece

előadás: *The Phenomenon of Following Rules and Some of its Problems.*

program:

<https://www.atiner.gr/2019/2019PRO-PHI.pdf>

Abstract book:

<https://www.atiner.gr/abstracts/2019ABST-PHI.pdf>

2, Intencionalitás és privilegizált hozzáférés, 2019. június 20–21.

A konferencia helyszíne: PPKE BTK Sophianum, Budapest VIII. ker., Mikszáth tér 1., 009. terem

Előadás: Jelentés és intencionalitás

3, IX. Kolozsvári Alkalmazott Etikai Konferencia: Komplexitás a természetben és a társadalomban – filozófiai, etikai és tudományközi megközelítések. 2020 márc 20. Kolozsvár (2020. okt. 23-án online került megtartásra)

Előadás: Az idő komplexitása

Önálló előadások

1, Filozófiai kollégium 2019.06.12. Budapest

Előadás: A nyelv és a fenomén.

<https://www.facebook.com/events/440855046703529/>

2, *A filozófia mint sorseseemény*: Előadás a Magyar Filozófiai Társaság és az Unesco Magyar Nemzeti Bizottság közös rendezvényén a Filozófia világnapján, 2019. november 22-én Budapest, Kossuth Klub

<http://unesco.hu/hirek/meghivo-a-magyar-filozofiai-tarsasag-es-az-unesco-magyar-nemzeti-bizottsag-kozos-a-filozofia-vilagnapja-alkalmabol-rendezett-esemenyere-107214>

3, *Filozófia a századfordulón*, Előadás 2020 januárjában a Metropolitan Egyetem „Századforduló” című szakmai napján

Laczházi Gyula

1, A szenvedélyek szerepe az Önéletírás sorsértelmezésében = Hírnév és emlékezet: konferencia Bethlen Miklós halálának 300. évfordulóján, Budapest, ELTE, 2016. 11. 16.

2, Az érzékenység és az érzelmek megjelenítése Verseghy költészetében = In memoriam Verseghy Ferenc, Szolnok, 2017. 04. 03.

3, Énformálás Apáczai Csere János írásaiban = Értelmiségi karriertörténetek 3., Nagyvárad, Partiumi Keresztény Egyetem, 2017. 09. 13.

4, Petrőczy Kata Szidónia és a kora újkori líra dialogikussága = A dialógus formái a magyar régiségben (1450-1750), Kolozsvár, BBTE – MTA Irodalomtudományi Intézet, 2018. 05. 05.

5, Szubjektivitás és érzelmi hatás a kora újkori magyar költészetben = Textológia és interpretáció, Budapest, ELTE, 2018. 06. 22.

6, Imitáció és érzelemmegjelenítés Rimay János költészetében = Imitáció és parafrázis a régi magyar irodalomban, Pécs, PTE – MTA Irodalomtudományi Intézet, 2019. 05. 23.

7, Pálóczi Horváth Ádám költészete és az érzékenység = Pálóczi Horváth Ádám emlékkonferencia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2020. 04. 27.

8, Érzelemmegjelenítés és érzelmi hatás a barokk költészetben = Zrínyi Miklós és a magyarországi barokk költészet, Eger, Eszterházy Károly Egyetem – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2020. 09. 3-5.